

Summary

Analyzed items authorized regulation of social relations in the sphere of local self-government in terms of the charter of a territorial hromada structure and its elements. The offers on current legislation improvement in sphere of constitutionally-legal regulation of the charter of a territorial hromada as source of a constitutional law of Ukraine are made.

Key words: local self-government, authorized law-making, the charter of a territorial hromada, structure of the charter of a territorial hromada, functions of the charter of a territorial hromada.

Отримано 28.05.2012

М. М. ГУЛЬТАЙ

Михайло Мирославоич Гультай, кандидат юридичних наук, суддя Конституційного Суду України

ІДЕЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ У СУЧАСНІЙ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ УКРАЇНИ

Правовій системі, і правовій науці зокрема, властива історичність, у тому сенсі, що право як соціальне явище тісно пов'язане зі своїм минулим. Нові правові теорії і концепції, а так само й їх практична реалізація у вигляді закріплення нових правових норм, формуванні юридичної практики тощо завжди постають як результат розвитку, продовження, вдосконалення, модернізації традиції, яка вже склалася. Тому при розгляді проблем впровадження інституту конституційної скарги в Україні слід звернутися до питання розвитку вітчизняної конституційно-правової доктрини у цій сфері, що є метою даної статті¹. Це дозволить не лише зрозуміти перешкоди, які поки що не дозволяють зрушити процес інкорпорації норм щодо конституційної скарги у конституційне законодавство, але й більш об'єктивно підійти до вироблення оптимальної для нашої держави моделі конституційної скарги.

Слід зазначити, що у цілому стан наукового розгляду ідеї конституційної скарги та перспектив її впровадження в Україні характеризується низкою моментів.

По-перше, науковій думці з питань конституційної скарги властива певна фрагментарність. Праці вчених присвячені лише деяким проблемам конституційної скарги, переважно доведенню (чи взагалі констатації на рівні аксіом) необхідності останньої та вивченню її значення як гарантії прав людини. Майже не дослідженими залишаються інші аспекти розуміння конституційної скарги (як інституту конституційного права, інституту демократії, прояву верховенства права і відповідальності держави перед людиною тощо), питання процедури розгляду конституційної скарги та ін.

Згадана фрагментарність має, безумовно, і об'єктивні причини, головною з яких є відсутність інституту конституційної скарги у Конституції України. Однак, слід зазначити, що наука в даному випадку часто розвивається за принципом слідування за законодавцем. Інакше кажучи, у науковому дискурсі присутні переважно ті питання, які вже є даністю конституційного законодавства в Україні. Спроби ж обґрунтування якісно нових законодавчих конструкцій (у тому числі і конституційної скарги) зустрічаються набагато рідше. Натомість, на нашу думку, наукове пізнання має відбуватися за іншою логікою – наука має саме вести законодавця, пропонуючи останньому шляхи вдосконалення правового регулювання конституційного ладу в державі, основоположних прав і свобод, діяльності державного апарату тощо.

Фрагментарність доктрини зумовлює її недостатню сформованість. Хоча дискусія про інститут конституційної скарги вже триває другий десяток років, можна зазначити, що покращення і поглиблення її розуміння відбувається достатньо повільно. Не буде перебільшенням сказати, що з моменту відомого діалогу між А. Селівановим і П. Євграфовим, в якому авторитетними вченими було визначено завдання наукового аналізу і наступного за цим законодавчого закріплення інституту конституційної скарги в Україні, юридична наука майже не просунулася далі у вирішенні згаданих завдань. Показово, що в останніх дисертаційних дослідженнях, присвячених, зокрема, і впровадженню конституційної скарги в Україні, ця проблема окреслюється лише на рівні визнання доцільності цього інституту майже без приділення уваги до питань суб'єктів звернення, об'єктів скарги, процедури розгляду тощо². Цілком правий А. Головін, який вказує: «Складається враження, що вітчизняні вчені-конституціоналісти, переважна більшість яких підтримують ідею запровадження конституційної скарги, старанно обходять «гострі кути» цієї проблеми»³. Відповідно вираз В. Кампа про те, що «українська юридична наука у значному боргу перед правозахисною функцією держави та її органів»⁴ цілком може бути поширений і на розглядувану нами проблему, при чому цей «борг» має місце у ситуації, коли, на відміну від часу прийняття Конституції України і ухвалення Закону України «Про Конституційний Суд України», на сьогодні, і в органі конституційної юрисдикції, і у парламенті присутнє розуміння щодо важливості цього інституту, у тому числі і як прояву правозахисної діяльності держави.

По-друге, наукове осмислення проблем конституційної скарги характеризується деякою концептуальною невпорядкованістю. Це стосується як ідеї конституційної скарги у цілому, так і (більшою мірою) її окремих складових. Щодо першого моменту, можна констатувати, що дійсно більшість вчених погоджуються з доцільністю запровадження даного інституту, хоча цілковитої згоди у цьому питанні поки що немає. Однак, концептуальна невпорядкованість має місце, у першу чергу, при спробі вирішення окремих питань конституційної скарги (вже згадані проблеми суб'єктів скарги, процедури її розгляду тощо).

По-третє, розвиток наукових поглядів на проблему конституційної скарги на сьогодні не завжди ґрунтується на єдиній теоретичній і методологічній базі. Це проявляється, у тому числі, у відсутності чіткого розуміння зв'язків між конституційною скаргою і конституційною законністю, конституційним контролем, формами демократії. Такий стан речей повертає нас до нагальної потреби у концептуальному ґрунтовному осмисленні інституту конституційної скарги, в якому були б розв'язані, зокрема, і згадані вище питання.

Зазначимо також, що в існуючих наукових дослідженнях присутні і проблеми суто емпіричного порядку. Йдеться про недостатнє використання при аналізі іноземного досвіду у сфері впровадження і функціонування конституційної скарги відповідних нормативних джерел (текстів конституцій, законів, які унормовують діяльність органів конституційної юрисдикції, регламентів цих органів), що, очевидно, пояснюється відсутністю перекладу цих джерел українською мовою. Це призводить до формування неповного і не завжди коректного розуміння вказаного досвіду і значно обмежує компаративістський аспект вивчення інституту конституційної скарги в Україні.

По-четверте, слід враховувати, що досить часто розвиток конституційно-правової доктрини здійснюється науковцями, які мають безпосереднє відношення до конституційної практики, зокрема, і практики Конституційного Суду України. Це цілком справедливо і для питань конституційної скарги. Можна згадати П. Євграфова, В. Кампо, М. Костицького, М. Савенка, О. Петришина, В. Скоморохи, М. Тесленко, П. Ткачука, А. Селіванова, А. Стрижака, В. Шаповала, Н. Шаптали, С. Шевчука та інших вчених, які мають роботи з цієї проблематики і одночасно у якості суддів, наукових консультантів, представників державних органів брали або беруть зараз участь у діяльності Конституційного Суду України.

Переходячи до змістовного аналізу доктрини, можна констатувати, що приділення окремої уваги до питань конституційної скарги має місце в українській науці не раніше початку 2000-х рр.⁵ До цього періоду обговорення дотичних питань (конституційно-правовий статус людини, посилення захисту основоположних прав і свобод, вдосконалення статусу Конституційного Суду України та інше) не супроводжувалося зверненням до проблеми конституційної скарги.

Так, наприкінці 1990-х рр. відомий український конституціоналіст Ю. Тодика при розгляді обов'язку держави забезпечувати права людини шляхом створення необхідних для цього установ і встановлення потрібних засобів не згадує про конституційну скаргу як один з важливих механізмів захисту прав⁶. У праці, присвяченій основам конституційного ладу, Ю. Тодика, цілком виправдано вказуючи на необхідність підвищення ролі Конституційного Суду України, не визначає конституційну скаргу як ймовірний шлях такого підвищення⁷. В. Речицький у власному модельному проекті Конституції України, надрукованому у 1999 р., теж не включає фізичних чи юридичних осіб до переліку суб'єктів, наділених правом звернення до Конституційного Суду⁸. Можна назвати й інші роботи того часу, в яких констатація важливості конституційної юстиції для забезпечення конституційної законності, прав людини, стабільного правопорядку не пов'язується з можливістю індивідуального оскарження особою правових актів вищих органів державної влади до Конституційного Суду⁹, що, дозволимо собі припустити, є індикатором ставлення конституційно-правової науки цього періоду до ідеї конституційної скарги.

Такий стан речей зумовлений не лише відсутністю у Конституції України інституту конституційної скарги, але й тим, що ця відсутність, очевидно, була виразом загального політичного і наукового консенсусу того часу. На підтвердження останньої тези можна пригадати, що під час ухвалення Основного закону у парламенті тема конституційної скарги не піднімалася при обговоренні ані ст. 55, ані розділу XII Конституції, про що свідчить стенограма відповідних засідань Верховної Ради України (хоча у попередніх проектах Конституції інститут конституційної скарги мав місце¹⁰). Так само відсутня була політична воля на запровадження конституційної скарги і під час ухвалення Закону України «Про Конституційний Суд України»¹¹.

Важливою віхою у становленні вітчизняної доктрини конституційної скарги став вже згаданий раніше діалог з цього питання між А. Селівановим і П. Євграфовим. Під час цього діалогу А. Селіванов наголосив: «Сучасні теорія і практика конституціоналізму стверджують, що Основний Закон України повинен передбачити право людини і громадянина на конституційну скаргу»¹². Тим самим була привернена серйозна увага наукового загалу до значення конституційної скарги у справі правозахисту. П. Євграфов, підкреслюючи вагомий роль конституційної скарги як складової демократичної правової держави, зазначив, що право громадян на конституційну скаргу виглядає «не тільки як правовий інструмент захисту конституційних прав і свобод, але й як орієнтир для держави, яка зобов'язана дбати про людину, сприяти формуванню громадянського суспільства і відповідати за його безпеку»¹³.

Вказаний діалог між А. Селівановим і П. Євграфовим відображає зміни, які відбулися у конституційній доктрині України у питанні конституційної скарги. Починаючи з даного періоду, і особливо в останні п'ять років, фахівці з конституційного права активно обговорюють перспективи і механізми запровадження даного інституту, спираючись на іноземний досвід (австрійську, німецьку, польську, російську та інші моделі конституційної скарги) та пропонуючи власні розробки у даній сфері¹⁴. У цьому сенсі доцільним є не прос-

то перерахування наявних у літературі поглядів, а їх узагальнення шляхом виокремлення питань, щодо яких у доктрині досягнута згода, та питань, щодо яких узгоджена позиція відсутня. Це важливо ще й тому, що згода наукової спільноти у тих чи інших доктринальних підходах може розцінюватися як показник зрілості доктринальних розробок, їх готовності бути інкорпорованими у практику.

Як вже зазначалося, українська конституційно-правова наука у цілому погоджується з тим, що впровадження конституційної скарги є нагальним завданням розвитку вітчизняного конституціоналізму. М. Костицький з позицій судді Конституційного Суду України у відставці висловлює абсолютно зрозумілий жаль з приводу того, що Конституційний Суд не розглядає справи за безпосередніми зверненнями громадян (йдеться про конституційну скаргу. – М. Г.) і вважає, що майбутні зміни до Конституції України можуть бути пов'язані з корекцією компетенції Конституційного Суду¹⁵. С. Шевчук слушно вказує, що зараз введення конституційної скарги важливе для усєї правової системи у цілому¹⁶.

При цьому, звичайно, окремими вченими пропонуються й інші підходи до проблеми. Наприклад, П. Ткачук висловлює побоювання, що запровадження конституційної скарги сприятиме крену конституційного контролю у бік контролю за судовою владою і може призвести до перетворення конституційних судів на найвищу інстанцію системи судів загальної юрисдикції з характерним для них прагматизмом у здійсненні правосуддя¹⁷. Крім того, П. Ткачук відмічає, що вже існуючий в Україні інститут конституційного звернення відповідає європейським стандартам прямого, індивідуального доступу громадян до конституційного правосуддя, а «запровадження другої форми прямого доступу ... – конституційної скарги – було б надмірним»¹⁸.

Беззаперечно підтримуючи тезу щодо важливості конституційного звернення як механізму захисту прав людини, одночасно не можемо не відмітити, що інститут конституційної скарги у літературі пов'язується саме з юснатуралістичним розумінням права і конституційного правосуддя¹⁹, який, навпаки, є опозиційним прагматичному підходу. Важливо також враховувати, що думки стосовно непотрібності конституційної скарги пов'язані, на наш погляд, не стільки із відкиданням цієї ідеї як такої, скільки з цілком зрозумілим прагненням привернути увагу до тих об'єктивних проблем, які супроводжують функціонування даного інституту (надмірна кількість скарг, більшість з яких є неприйнятними, недостатня правова культура суб'єктів права – потенційних скаржників, перевантаженість апарату Конституційного Суду тощо). У цьому сенсі слід згадати, що цитований вище П. Ткачук в іншій роботі принципово не заперечує проти важливості конституційної скарги як інструменту демократичної державності²⁰.

Розуміння необхідності конституційної скарги так чи інакше розглядається у літературі у межах двох взаємопов'язаних напрямків, окреслених А. Селівановим і П. Євграфовим: конституційна скарга як гарантія прав людини (переважна більшість робіт) і конституційна скарга як інститут демократичної правової держави. Другий напрям розуміння конституційної скарги представлений меншою мірою і переважно лише констатується науковцями без належного наукового аналізу. Зокрема, М. Савенко зазначає, що конституційна індивідуальна скарга є не лише важливою гарантією захисту прав і свобод, а й засобом забезпечення і розвитку конституційно-правових засад демократії, основу яких складають права людини²¹. Аналогічної думки дотримується В. Скомороха²². М. Тесленко вказує, що «надання кожному або принаймні зацікавленій особі можливості оспорювати конституційність нормативного акта будь-якого рівня, включаючи закон, безперечно, є демократичним елементом конституційної системи»²³. Б. Ольховський наголошує, що конституційна скарга не тільки захищає індивіда і його суб'єктивні права, а й сприяє реалізації принципу правової держави про зв'язаність влади конституцією і законом²⁴. Наведені твердження є цілком слушними, але, зауважимо, значення конституційної скарги як інституту демократії, на наш погляд, потребує окремого детального осмислення і обґрунтування.

Вітчизняні науковці також здебільшого погоджуються, що у порядку подання конституційної скарги може розглядатися питання конституційності виключно нормативно-правових актів, а не усіх юридичних актів. А. Селіванов зазначає, що ідея конституційної скарги як гарантії захисту прав і свобод обумовлює, що людина не може оспорювати рішень органів держави, які прийняті на основі закону, а лише власне сам закон, вона не може оспорювати дії влади, наприклад, акти амністії засуджених до покарання, оскільки вони вище за норми кримінального закону і скасовують відповідальність за вчинені злочини та ін.²⁵. При цьому наявна дискусія стосовно того, які саме нормативно-правові акти має охоплювати конституційний контроль, що здійснюватиметься на підставі розгляду конституційних скарг. П. Євграфов вважає, що скарга прийнятна тільки щодо закону²⁶. Аналогічної думки дотримується І. Бакірова²⁷. О. Кравченко у контексті розгляду питання доцільності запровадження конституційної скарги, згадує про оскарження у порядку індивідуальної скарги нормативно-правових актів парламенту, глави держави і уряду²⁸. М. Савенко, В. Радзівська, І. Олійник та О. Безбожна доводять, що конституційна скарга може подаватися щодо конституційності будь-якого нормативно-правового акта²⁹. Існують також пропозиції поширити допустимість скарги на правові акти, перевірка конституційності яких віднесена до повноважень Конституційного Суду чинним законодавством³⁰. Остання точка зору є, на нашу думку, для України найбільш перспективною.

Крім того, більшість вчених у дусі європейського досвіду погоджується з тим, що підставою звернення особи з конституційною скаргою має виступати порушення прав і свобод людини і громадянина. Йдеться не про будь-які суб'єктивні права, а саме про основні права і свободи, визнані і гарантовані в Конституції України³¹. Однак деякі вчені (наприклад, М. Тесленко, В. Радзівська) наполягають на тому, що повинен мати місце факт реального порушення прав і свобод³². Інші вчені (зокрема, П. Євграфов) переконані у тому, що для визнання прийнятності скарги не має значення, чи були у дійсності порушені права громадянина у конкретній справі³³.

Різниця у підходах спостерігається у питанні суб'єктів звернення з конституційною скаргою. На думку П. Євграфова, такими суб'єктами слід визнати громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства і об'єднання громадян. У той же час П. Євграфов заперечує проти надання права звернення зі скаргою до органу конституційної юрисдикції суб'єктам господарювання (господарським товариствам)³⁴. А. Портнов вважає, що правом подання конституційної скарги мають бути наділені лише фізичні особи – громадяни України і іноземці, при чому останні можуть скористатися цим правом тільки тоді, коли предмет оскарження складають спори, пов'язані з порушенням прав і свобод людини і громадянина, встановлені Конституцією України³⁵. Лише фізичними особами обмежують коло суб'єктів також й І. Олійник та О. Безбожна³⁶, а І. Корейба визнає доцільним надати таке право тільки громадянам України³⁷. А. Ткачук вказує, що правом звернення з конституційною скаргою мають користуватися як фізичні, так і юридичні особи³⁸. Слід зазначити, що проблема суб'єктів звернення з конституційною скаргою пов'язана з проблемою суб'єктів основоположних прав, на захист яких може подаватися скарга. В європейській правовій доктрині загально визнано, що юридичні особи є носіями цих прав тією мірою, якою вони сумісні з їх статусом та відповідають їх природі³⁹, а значить вони також поряд з фізичними особами повинні бути визнані суб'єктами конституційної скарги.

Відмітимо також, що у наукових джерелах не обговорюється ще одне важливе питання, пов'язане з проблемою суб'єктів скарги. Йдеться про те, що у випадку визнання права на звернення зі скаргою за юридичними особами потрібно визначитися з тим, чи поширюється це право лише на юридичних осіб приватного права або і юридичних осіб права публічного. Звичайно, що так звані агенти держави (носії публічної влади) дане право отримати не можуть, адже це руйнує саму ідею конституційної скарги. Однак, наприклад, за європейською практикою професійні асоціації, наділені атестаційно-дисциплінарними повноваженнями (спілки адвокатів, нотаріусів, лікарів тощо), створюються саме як юридичні особи публічного права⁴⁰. У випадку сприйняття цього досвіду в Україні такі юридичні особи публічного права теж повинні мати можливість звернутися до Конституційного Суду зі скаргою, приміром, на нормативно-правовий акт, що зачіпає конституційні права певної професійної спільноти.

Нарешті важливим питанням, щодо якого представники української конституційно-правової науки не досягли згоди, є проблема подальшої долі конституційного звернення у випадку запровадження конституційної скарги. Наприклад, Н. Шаптала вважає, що конституційне звернення слід трансформувати у конституційну скаргу, що необхідно для демократизації відносин між державою і громадянином⁴¹. У той же час, І. Бакірова утримується від такого висновку, очевидно розглядаючи інститут конституційної скарги як доповнення до конституційного звернення, а не його заміник⁴². Аналогічну позицію займає А. Ткачук, який допускає впровадження конституційної скарги лише поряд з інститутом конституційного звернення⁴³.

У цьому сенсі слід відмітити, що на рівні доктрини, на жаль, не обговорюється інший, свого роду «проміжний» варіант співвідношення скарги і звернення. Позитивний досвід функціонування інституту конституційного звернення⁴⁴ свідчить, що відмова від нього негативно позначиться на рівні забезпечення конституційної законності в Україні. Тому, у випадку запровадження конституційної скарги у нашій державі, конституційне звернення слід залишити, узгодивши його із впровадженою моделлю скарги, так щоб ці складові конституційної юстиції не дублювали одне одного. Опосередковано на це звертає увагу А. Портнов, наголошуючи на різній основній меті скарги (захист порушених прав і свобод) і звернення (правильне розуміння і реалізація норм права)⁴⁵ і, відповідно, можливості їх співіснування у такому вигляді.

Відсутня у науці згода і щодо нормативних аспектів інституалізації конституційної скарги в Україні. У першу чергу це стосується проблеми конституційного і законодавчого забезпечення конституційної скарги. Наприклад, А. Селіванов вказує, що запровадження конституційної скарги має відбуватися шляхом внесення змін до п. 1 ч. 1 ст. 150 Конституції України⁴⁶. С. Шевчук, А. Ткачук та інші вчені також поділяють думку щодо необхідності внесення змін до Конституції України⁴⁷. Тоді як І. Тимченко із посиланням на ст. 55 Конституції України доводить, що зміни до Основного закону в даному випадку не обов'язкові⁴⁸. І. Олійник і О. Безбожна теж не вважають за необхідне вносити зміни в Основний Закон, але пропонують прийняти окремих Закон України «Про конституційну скаргу фізичних і юридичних осіб»⁴⁹.

Немає єдиної позиції та належного наукового опрацювання у питаннях змін у структурі Конституційного Суду України, викликаних необхідністю забезпечення розгляду скарг (запровадження додаткової палати у Суді, розширення штату тощо), встановлення мита (судового збору) при поданні скарги, визначення вимоги щодо фахового оформлення скарги, правових наслідків задоволення чи незадоволення скарги та ін.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що проведений вище аналіз правової доктрини конституційної скарги в Україні дозволяє констатувати дві основні тенденції її розвитку. По-перше, українська правнича наука останнім часом активно звертається до проблем конституційної скарги, визнає важливість цього інституту, його потрібність у вітчизняній правовій системі. Ця доктринальна позиція має розглядатися як один з показників нагальності питання впровадження конституційної скарги в Україні. По-друге, велика кількість конкретних аспектів моделі конституційної скарги, прийнятної для нашої держави, усе ще перебувають на стадії початкової дискусії, що свідчить про потребу подальшого осмислення зазначених проблем і окреслює поле для майбутніх досліджень у цій сфері.

¹ В цій статті автор не переслідує мету викласти власне бачення оптимальної моделі конституційної скарги для України, основні елементи якої вже було запропоновано в інших публікаціях (див., зокрема: *Гультай М.* Функціональні характеристики

ки інституту конституційної скарги та модель його впровадження в Україні / М. М. Гультай // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. – № 4–5. – С. 185–193; Гультай М. Досвід функціонування інституту конституційної скарги у Федеративній Республіці Німеччина та перспективи його запровадження в Україні / М. М. Гультай // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 3 (66). – С. 55–67; Гультай М. Конституційна скарга: європейський досвід та пропозиції щодо її закріплення в Конституції України / М. М. Гультай // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 4 (67). – С. 29–38.

² Див. наприклад: Бринь Т. О. Конституційний суд України в механізмі захисту та забезпечення прав і свобод людини і громадянина: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. – Х., 2010. – С. 131–151; Кравченко О. О. Захист прав і свобод людини та громадянина Конституційним Судом України: доктринальні, прикладні та компаративні аспекти: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. – К., 2011. – С. 9–10.

³ Головін А. С. Захист прав і свобод людини і громадянина при здійсненні правосуддя у рішеннях Конституційного Суду України / А. С. Головін. – К.: Логос, 2011. – С. 269.

⁴ Кампо В. Деякі проблеми розвитку конституційної юстиції в Україні / В. Кампо // Право України. – 2010. – № 6. – С. 65.

⁵ Йдеться про ситуацію, коли питання конституційної скарги починають обговорюватися у наукових колах, тобто з'являється дискусія. Звичайно, окремі роботи щодо цієї проблеми з'являлися і раніше зазначеного періоду, однак вони не набули значного розголосу і не призвели до широких наукових обговорень, що засвідчує процес формування доктрини.

⁶ Тодика Ю. М. Основи конституційного ладу України: Монографія / Ю. М. Тодика. – Х.: Факт, 2000. – С. 106–107. Ця ж думка відтворюється у: Тодика Ю. М., Тодика О. Ю. Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні / Ю. М. Тодика, О. Ю. Тодика. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – С. 229.

⁷ Тодика Ю. М. Конституція України: проблеми теорії і практики: Монографія / Ю. М. Тодика. – Х.: Факт, 2000. – С. 587–588.

⁸ Речицький В. В. Политическая активность. Конституционные аспекты / В. В. Речицкий. – К.: Сфера, 1999. – С. 454. Щоправда, додамо, що така позиція послідовно відтворюється В. Речицьким і в наступних розроблених ним проектах Конституції України.

⁹ Див. наприклад: Тодика Ю. М., Марцеляк О. В. Конституційний Суд України і прокуратура в конституційно-правовому механізмі забезпечення основних прав громадян: Монографія / Ю. М. Тодика, О. В. Марцеляк. – Х.: Лібра, 1998. – С. 48–50.

¹⁰ Ольховський Б. І. Конституційний Суд і права людини в Україні: Монографія / Б. І. Ольховський. – Х.: Вид-во «Кроссруд», 2007. – С. 49.

¹¹ Гарантія прав человека. О внедрении института конституционной жалобы на Украине (интервью с С. Шевчуком) // Юридическая практика. – № 10 (637). – 9 марта 2010 г. – С. 17.

¹² Селіванов А., Євграфов П. Конституційна скарга громадян в реаліях сучасності / А. Селіванов, П. Євграфов // Право України. – 2003. – № 4. – С. 80.

¹³ Там само. – С. 85

¹⁴ Окремо слід згадати про інформаційно-аналітичний звіт з питань конституційної скарги, підготовлений вченими Національної академії правових наук України та Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» (Див.: *Проблеми та перспективи запровадження індивідуальної конституційної скарги в Україні*: Монографія / О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш, С. Г. Серьогіна, І. І. Бодрова. – К.: Атіка-Н, 2010. – 108 с.). У цьому звіті уперше на високому науковому рівні робиться спроба на підставі іноземного досвіду, з урахуванням практики Конституційного Суду України запропонувати прийнятну для нашої держави модель конституційної скарги, охопивши сутнісні, юрисдикційні, організаційні та процесуальні особливості останньої.

¹⁵ Костицький М. В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції: вибр. наук. пр. / М. В. Костицький; передм. акад. І. А. Тимченка, відп. ред. Н. В. Кушакова-Костицька. – Кн. 1. – Чернівці: Рута, 2009. – 580 с. – С. 214.

¹⁶ Гарантія прав человека. О внедрении института конституционной жалобы на Украине (интервью с С. Шевчуком). – С. 17

¹⁷ Ткачук П. Питання доступу громадян до конституційного правосуддя в Україні / П. Ткачук // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. – № 4–5. – С. 76.

¹⁸ Там само. – С. 78.

¹⁹ Див.: Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції. – К.: Український центр правничих студій, 2001. – С. 246. Т. Бринь правильно вказує, що захист прав людини через інститут конституційної скарги відображає європейську традицію визнання за конституційними правами і свободами природно-правового походження (Бринь Т. О. Вказ. праця. – С. 150).

²⁰ Ткачук П. Конституційний Суд України: теоретико-правові питання діяльності / П. Ткачук // Вісник Конституційного Суду України. – 2006. – № 4. – С. 26–28.

²¹ Савенко М. Д. Правовий статус Конституційного Суду України: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. – Х.: НЮАУ, 2001. – С. 62.

²² Скомороха В. Є. Конституційний Суд України в механізмі державної влади: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. – Х.: НЮАУ, 2001. – С. 133.

²³ Тесленко М. В. Конституційна скарга як один із засобів правозахисту людини і громадянина / М. В. Тесленко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2003. – № 9. – С. 6.

²⁴ Ольховський Б. І. Вказана праця. – С. 54–55.

²⁵ Селіванов А., Євграфов П. Вказана праця. – С. 83. Відмітимо, що висловлюються, звичайно, і протилежні думки. Б. Ольховський виходить з того, що конституційна скарга може подаватися і щодо конституційності правозастосовних актів (Ольховський Б. І. Вказ. праця. – С. 49). Ще більш широкий підхід пропонує Т. Бринь, яка вказує, що об'єктом скарги може бути будь-який акт публічної влади, включаючи індивідуально-правові акти та дії або бездіяльність суб'єктів владних повноважень (Бринь Т. О. Вказана праця. – С. 146). Однак такі концепції перебувають у меншості.

²⁶ Селіванов А., Євграфов П. Вказана праця. – С. 84.

²⁷ Бакірова І. О. Конституційне звернення та конституційна скарга: переваги та недоліки / І. О. Бакірова // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 1. – С. 99.

²⁸ Кравченко О. О. Вказана праця. – С. 10.

²⁹ Савенко М. Д. Вказана праця. – С. 65; Радзівська В. В. Конституційна скарга як важлива форма захисту прав і свобод людини у Конституційному Суді України / В. В. Радзівська // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 1. – С. 105; Олійник І., Безбожна О. Інституціоналізація конституційної скарги: новаційний механізм гарантії прав і свобод особистості / І. Олійник, О. Безбожна // Підприємство, господарство і право. – 2008. – № 9. – С. 26.

- ³⁰ Проблеми та перспективи запровадження індивідуальної конституційної скарги в Україні. – С. 68.
- ³¹ *Портнов А. В.* Правове регулювання конституційного судочинства в Україні: доктрина, суб'єкти і форми конституційного судочинства, створення нових процесуальних інститутів: монографія / А. В. Портнов. – К.: Логос, 2008. – С. 57; *Головін А. С.* Вказана праця. – С. 261; *Скомороха В. С.* Вказана праця. – С. 133.
- ³² *Тесленко М.* Вказана праця. – С. 10; *Радзієвська В. В.* Вказана праця. – С. 106.
- ³³ *Селіванов А., Євграфов П.* Вказана праця. – С. 84.
- ³⁴ Там само. – С. 83–84.
- ³⁵ *Портнов А. В.* Вказана праця. – С. 58.
- ³⁶ *Олійник І., Безбожна О.* Вказана праця. – С. 26.
- ³⁷ *Корейба І.* Конституційний Суд України в системі органів правової охорони Конституції: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. – К., 2011. – С. 9.
- ³⁸ *Ткачук А. П.* Конституційний Суд у механізмі захисту основних прав і свобод людини: модельний підхід: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. – К., 2012. – С. 14.
- ³⁹ Див.: *Экштайн К.* Основные права и свободы. По российской Конституции и Европейской Конвенции. Учебное пособие для вузов. – М.: NOTA BENE, 2004. – С. 54. Цей підхід підтверджується також тим, що Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод захищає права юридичних осіб.
- ⁴⁰ Цей момент підтверджений і Європейським судом з прав людини. У рішеннях у справах Ле Компт, Ван Лювен і Де Мейер проти Бельгії 1981 р., Ревер і Легале проти Франції 1989 р., А. та інші проти Іспанії 1990 р., OVR проти Російської Федерації 2001 р. Євросуд підкреслює, що професійні регуляторні об'єднання є юридичними особами публічного права, що впливає з їх специфічної природи.
- ⁴¹ *Шапгала Н.* Особливості національного конституціоналізму в питаннях захисту Конституційним Судом України прав і свобод громадян / Н. Шапгала // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. – № 6. – С. 130.
- ⁴² *Бакірова І. О.* Вказана праця.
- ⁴³ *Ткачук А. П.* Вказана праця. – С. 14.
- ⁴⁴ Так, наприклад, у 2010 р. приблизно третина рішень Конституційного Суду України (7 рішень) була ухвалена саме у порядку розгляду конституційних звернень. У 2011 році було ухвалено вже 9 рішень, що дорівнює майже половині від загальної кількості рішень Конституційного Суду України. Приведені цифри підтверджують актуальність і дієвість інституту конституційного звернення як механізму захисту прав людини і громадянина і гарантування верховенства права у державі.
- ⁴⁵ *Портнов А. В.* Вказана праця. – С. 55. При цьому ми, звичайно, не заперечуємо і проти правозахисного значення офіційного тлумачення, здійснюваного Конституційним Судом України, на що звертається увага в літературі (Див. наприклад: *Тацій В.* Правозахисний напрям інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України / В. Тацій // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. – № 4–5. – С. 32–41).
- ⁴⁶ *Селіванов А. О.* Конституція. Громадянин. Суд. Професійні та суспільні погляди / А. О. Селіванов. – К.: УАІД «Рада», 2009. – С. 209.
- ⁴⁷ *Гарантия прав человека. О внедрении института конституционной жалобы на Украине (интервью с С. Шевчуком).* – С. 17; *Ткачук А. П.* Вказана праця. – С. 14; *Проблеми та перспективи запровадження індивідуальної конституційної скарги в Україні.* – С. 67.
- ⁴⁸ *Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. – Х.: Право, 2008. – Т. 2 Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення / За заг. ред. Ю. П. Битяка. – С. 128–129.*
- ⁴⁹ *Олійник І., Безбожна О.* Вказана праця. – С. 27.

Резюме

Стаття присвячена розгляду ідеї конституційної скарги у вітчизняній конституційно-правовій доктрині. Викладається загальна характеристика стану розвитку наукових поглядів щодо конституційної скарги в Україні. Виокремлюються питання, щодо яких у доктрині досягнута згода, та питань, щодо яких узгоджена позиція відсутня.

Ключові слова: конституціоналізм, конституційно-правова доктрина, конституційна юстиція, конституційна скарга, Конституційний Суд України.

Резюме

Статья посвящена рассмотрению идеи конституционной жалобы в отечественной конституционно-правовой доктрине. Излагается общая характеристика состояния развития научных взглядов на проблему конституционной жалобы в Украине. Выделяются вопросы, относительно которых в доктрине достигнуто согласие, и вопросы, относительно которых согласованная позиция отсутствует.

Ключевые слова: конституционализм, конституционно-правовая доктрина, конституционная жалоба, Конституционный Суд Украины.

Summary

The article is dedicated to consideration of an idea of constitutional complaint in the national constitutional legal doctrine. It sets forth general characteristics of the state of development of scientific views regarding constitutional complaint in Ukraine. The author differentiates between the issues which are agreed within the legal doctrine and those which lack consistent position.

Key words: constitutionalism, constitutional legal doctrine, constitutional justice, constitutional complaint, the Constitutional Court of Ukraine.

Отримано 20.06.2012